

تحلیل جرم ساخت یا تهیه وسیله ارتکاب جرم در حقوق کیفری ایران

ناصر قاسمی*

امیر مرادی**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۹/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۷/۲۷

چکیده

قانون گذار ایران در فصل بیست و یکم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵ با عنوان «سرقت و ربودن مال غیر»، در ماده ۶۶۴ مقرر داشته است: «هرکس عالماً عامداً برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن نماید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد، یا تهیه کند به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد». نسبت به این مقرر چند پرسش مطرح می‌گردد که لااقل نسبت به برخی از آنها آنچنان که باید، در گفتمان دانشگاهیان و نظریه‌های حقوقی ایران تبیین و پاسخ داده نشده است؛ از جمله اینکه، ماده مذکور صرفاً شامل جرم سرقت می‌گردد یا مطلق جرم؟ در جرم مذکور شرط است که مرتکب، از آن وسیله استفاده کند یا خیر؟ منظور از «هرکس» فرد ثالث می‌باشد یا خود مرتکب که قصد جرمی کرده و وسیله آن را تهیه کرده است یا شامل هر دو می‌شود؟ جرم مذکور، جرمی مطلق است یا مقید؟ تام است یا ناقص؟ جرم مادی صرف است یا باید رکن روانی آن توسط مقام قضایی رسیدگی کننده احراز گردد؟ هدف این مقاله، توصیف قضایی جرم ساخت یا تهیه وسیله ارتکاب جرم و پاسخ تحلیلی به پرسش‌های مذکور بر مبنای قانون جزایی ایران با نگاهی نظام‌مند به نظریه‌های حقوقی ایران و رویه قضایی است و در موارد و مسائلی که در منابع مذکور به‌زعم ما تحلیل درستی انجام نشده و یا اطلاعاتی موجود نیست، بنابر تجربه قضایی و تحلیل در حد وسع، نظر تحلیلی خویش را ارائه می‌کنیم.

واژگان کلیدی: تهیه مقدمات ارتکاب جرم، سرقت، ساخت یا تهیه وسیله ارتکاب جرم، معاونت در ارتکاب جرم.

* استادیار دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.

dr.nagh@yahoo.com

** دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (نویسنده مسؤول).

dr.moradi9913@yahoo.com

مقدمه

یکی از موضوعات پرکاربرد دادرسی‌های جزایی و نیز سرفصل‌های مهم حقوق جزایی مرتبط با مرحله تهیه مقدمات ارتکاب جرم^۱ - که علی‌رغم تلاش و تحلیل در حد وسیع نویسندگان حقوقی، لااقل از نظر ما با فقر ادبیات حقوقی روبرو هستیم - جرم «ساخت یا تهیه وسیله ارتکاب جرم» است. در این خصوص پرسش‌های متعددی مطرح می‌گردد از جمله اینکه، ماده‌ای که به جرم‌انگاری این عنوان پرداخته است صرفاً شامل جرم سرقت می‌گردد یا مطلق جرم؟ در جرم مذکور شرط است که مرتکب از آن وسیله استفاده کند یا خیر؟ منظور از «هرکس» فرد ثالث می‌باشد یا خود مرتکب که قصد جرمی کرده و وسیله آن را تهیه کرده است؟ صور تحقق رکن مادی جرم مذکور با معاونت و مشارکت نیز علاوه بر مباشرت قابل تحقق است؟ این جرم، جرمی مطلق است یا مقید؟ تام است یا ناقص؟ جرم مادی صرف است یا باید رکن روانی آن توسط مقام قضایی رسیدگی‌کننده احراز گردد؟ آیا حامل سلاح را می‌توان تحت عنوان تهیه وسیله ارتکاب جرم تحت تعقیب قرار داد یا خیر؟

در این مقاله به مسائل فوق به صورت مستند و مستدل پاسخ خواهیم داد. روش ما در تحلیل و بیان مطالب، توصیفی-تحلیلی، با بهره‌گیری از ابزار کتابخانه‌ای به خصوص قوانین، نظریه‌های حقوقی، رویه و تجربه قضایی است و سعی می‌کنیم با تلفیقی از یافته‌ها بر مبنای قانون، رویه قضایی و نظریه‌های حقوقی و نقد با دلیل و استدلال آنها به نتایج منطقی برسیم تا آن نتایج، وسیله‌ای باشند برای رفع ابهام‌ها.

ضمناً مسائلی در رسیدگی‌های قضایی مطرح گردیده و پیش آمده است که به راحتی قابل تطبیق با مقرر فوق نمی‌باشد و باعث قرائت‌ها و تفاسیر متعدد قضات و نویسندگان حقوقی از ماده فوق و استناد به برخی عناوین مجرمانه مرتبط می‌شود؛ که ضرورت پژوهش، تفصیل و تحلیل بیشتر در مورد این موضوع را نمایان می‌سازد.

این مقاله با ابتناء بر پرسش‌های فوق و روش معرفی شده، در قالب دو بخش ارائه می‌گردد: در بخش نخست به توصیف قضایی یا ارکان تشکیل‌دهنده جرم تهیه و یا

۱. رفتار مجرمانه، یکباره تحقق نمی‌یابد؛ بلکه مسیر و مراحل را طی می‌کند: یک- فکر، طرح و قصد ارتکاب رفتار مجرمانه؛ دو- تهیه مقدمات ارتکاب جرم: مقصود رفتاری است که از نظر ماهیتی، خارج از ماهیت جرم می‌باشد مانند ساختن کلید، تهیه اسلحه و ... سه- شروع به عمیات اجرایی جرم؛ چهار- تحقق جرم.

ساخت وسیله ارتکاب جرم می‌پردازیم و در بخش دوم به مسائل کاربردی این جرم با رویکردی انتقادی به برخی نظریه‌های حقوقی در خصوص این موضوع می‌پردازیم.

۱. توصیف قضایی جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم

در این بخش، توصیف قضایی جرم مذکور با استناد و مذاقه در الفاظ ماده ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ ارائه می‌گردد. منظور از توصیف قضایی همان ارکان تشکیل‌دهنده جرم است که ذیلاً تبیین می‌گردد:

۱-۱. رکن قانونی

رکن قانونی یا توصیف قانونی جرم «تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم»، ماده ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ می‌باشد که مقرر می‌دارد: «هرکس عالماً عامداً برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن نماید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد، یا تهیه کند به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد».

۲-۱. رکن مادی

رکن مادی یعنی تحقق خارجی و به‌منصه ظهور رسیدن جرم. «رفتار مدنظر» در جرم مذکور، از نوع «فعل» است و با ترک فعل محقق نمی‌شود. مصادیق رفتار مزبور عبارت است از: ساخت کلید یا تغییر آن و یا ساختن و یا تهیه هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم که توسط اشخاص حقیقی به‌صورت انفرادی در قالب مباشرت و شراکت قابل تحقق است، با این توضیح که یا فردی خود به‌تنهایی (مباشرت) و یا با همکاری فرد یا افرادی دیگر (شراکت) برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن کند یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد یا تهیه کند. رکن مادی جرم مزبور در قالب معاونت قابل تحقق نیست؛ زیرا آنچه که در ادبیات دانشگاهی به‌عنوان معاونت در جرم مطرح است اینجا به‌صورت جرم تام مدنظر قرار گرفته است. توضیح این مطلب در گفتار دوم این نوشتار خواهد آمد.

«موضوع جرم» مذکور ساخت کلید یا تغییر آن و یا ساختن و یا تهیه هر نوع وسیله‌ای - بنابر وجه تمثیلی - برای ارتکاب جرم است.

در مورد «نتیجه مجرمانه»، جرم مذکور جرمی مطلق است و مقید به نتیجه مجرمانه

جرم اصلی نیست. لذا ساخت کلید یا تغییر آن یا تهیه و ساخت هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم مدنظر مرتکب، صرف‌نظر از وقوع و یا عدم وقوع جرم اصلی که مدنظر او است و قرار است از آن کلید یا وسیله برای ارتکاب جرم استفاده کند، قابل مجازات است.

۱-۳. رکن روانی

رکن روانی یعنی فاعل از روی علم و آگاهی از قانون و رفتار مجرمانه و تشخیص مصداق آن در عالم خارج و علم به مجازات آن، عمداً آن رفتار را انجام دهد. جرم تهیه وسیله ارتکاب جرم نیز جرمی عمدی است؛ لذا احراز قصد مجرمانه و اثبات رکن روانی این جرم توسط مقام قضایی رسیدگی‌کننده ضروری به‌نظر می‌رسد. رکن روانی جرم موصوف عبارت است از: سوءنیت عام (قصد انجام رفتارهای مذکور در ماده مزبور) و همچنین سوءنیت خاص (قصد ساخت کلید یا تغییر آن، و یا ساختن و یا تهیه هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم). لذا صرف همراه داشتن وسیله‌ای که می‌تواند برای ارتکاب جرم هم استفاده شود مانند یک چاقو و یا انبردست و یا پیچ‌گوشتی و یا سیم‌چین و ... جرم نیست، بلکه چنانچه ثابت شود متهم عالماً و عمداً آن وسیله را به‌منظور ارتکاب جرم تهیه کرده است، جرم دانسته شده است. به‌موجب دادنامه شماره ۱۰۶۰۲۶۹۷۰۹۹۷۰۹۲۰ مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۱۸ صادره از شعبه ۶۳ دادگاه تجدیدنظر استان تهران آمده است: «تجدیدنظرخواهی محکوم‌علیه بدوی آقای پ.ش. فرزند م. از دادنامه شماره ۱۰۰۴۰۳ مورخ ۱۳۹۲/۵/۲۸ دادگاه عمومی جزایی شعبه محترم ۱۱۳۰ تهران که به‌موجب آن مشارالیه به‌دلیل تهیه وسیله ارتکاب جرم به‌استناد ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی به تحمل چهار ماه حبس و ۷۴ ضربه شلاق محکوم شده است وارد تشخیص داده می‌شود. زیرا محکوم‌علیه بدوی به‌عنوان مظنون توسط مأمورین محترم دستگیر و از همان ابتدا تعلق وسیله مکشوفه ادعایی برای ارتکاب جرم را به خود انکار کرده است مضافاً این‌که صرف همراه داشتن وسیله‌ای که می‌تواند برای ارتکاب جرم هم استفاده شود، جرم نیست بلکه چنانچه ثابت شود متهم عالماً و عمداً آن وسیله را به‌منظور ارتکاب جرم تهیه کرده است، در این‌صورت جرم دانسته شده است و چون چنین مطالبی در این پرونده ثابت نشده است و ما اجازه نداریم مبتنی بر حدس و احتمال و ظن و گمان، افراد جامعه را مجرم تلقی نموده و در معرض تحمل مجازات قرار دهیم به‌استناد تبصره ۱ ماده ۲۲ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب با نقض

دادنامه معترض عنه رأی برائت آقای پ.ش. صادر می‌گردد. این رأی قطعی است.^۱

۲. مسائل کاربردی جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم

حال که با مفهوم، عناصر و مستند جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم آشنا شدیم، در این بخش با لحاظ پرسش‌های مطروحه در مقدمه این مقاله، در قالب چند مسئله، پاسخ‌های تحلیلی مد نظرمان را با نگاهی انتقادی به برخی نظریه‌های حقوقی دانشگاهیان ایران ارائه می‌کنیم.

۱-۲. دامنه شمول ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات)

ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات)، با توجه به اینکه در فصل بیست و یکم قانون مذکور با عنوان «سرق و ربودن مال غیر» مقرر شده است، آیا مختص سرقت است یا اینکه شامل همه جرائم می‌شود؟ به نظر می‌رسد به‌صرف اینکه این ماده ذیل فصل بیست و یکم قانون تعزیرات و با عنوان «سرق» آمده است و اینکه با استناد به تفسیر مضیق قوانین جزایی ماهوی، قائل به این نظر باشیم که این ماده مختص سرقت است، قابل انتقاد باشد؛ زیرا با توجه به اینکه قانون‌گذار مقرر داشته است: «هرکس عالماً و عامداً برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن نماید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد...» بنابر تفسیر منطقی و اصولی، لفظ «جرمی» در این ماده، اسم جنس مفرد نکره و لفظ «جرم» نیز در این ماده اسم جنس مفرد معرفه است و بنابر آموزه‌های اصولی، اسم جنس (در بحث ما، لفظ جرم) برای دلالت بر یک ماهیت وضع شده است و شامل همه افراد آن ماهیت می‌شود (مرادی، ۱۳۹۷، ص ۱۴۷). لذا اطلاق این ماده شامل همه جرائم است و مختص به سرقت نیست. ضمن اینکه در رویه قضایی کشورمان نیز این نظر جاری است.

برای نمونه فرض کنید کسی پلاک تقلبی بسازد و در صندوق عقب اتومبیل خود نگهداری می‌کند تا بعضاً از آن پلاک استفاده کند و اتفاقاً حین بازرسی اتومبیل توسط عوامل انتظامی یا بسیج، آن پلاک از وی کشف می‌گردد درحالی که از آن استفاده نکرده است که در این وضعیت، وی متهم به تهیه وسیله ارتکاب جرم موضوع ماده ۷۲۰ ق.م.ا.

۱. ر.ک: بانک داده آراء پژوهشگاه قوه قضاییه به نشانی <http://j.ijri.ir>

(تعزیرات) می‌گردد و نه جرم استفاده از پلاک تقلبی که در آن ماده مقرر شده است.

۲-۲. حکم مشارکت و معاونت در تهیه وسیله ارتکاب جرم

آیا رکن مادی جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات)، صرفاً به مباشرت قابل تحقق است یا به صورت مشارکت و معاونت نیز قابل تحقق است؟ این جرم چه تفاوتی با عنوان معاونت در جرم علی‌الاطلاق دارد؟

به نظر می‌رسد که با توجه به منطوق ماده فوق‌الذکر که مقرر داشته است: «هرکس عالمأ و عامداً برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن نماید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد...» جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم، صرفاً از ناحیه غیر (فرد ثالث) تحقق نمی‌یابد و چه بسا فردی خود به تنهایی وسیله مد نظر در ماده ۶۶۴ قانون مذکور را تهیه کند و بسازد و یا از غیر بخواهد که آن را برایش بسازد و یا تهیه کند. همچنین با توجه به لفظ عام «هرکس»، این جرم به مباشرت قابل تحقق است و از آنجا که شریک جرم هم مباشر دیگری است، این جرم به مشارکت نیز قابل تحقق است. برای مثال، مأموران انتظامی به یک نفر و یا به دو نفر و بیشتر همراه هم، مظنون شده به خصوص در ساعات غیرمتعارف و در اماکن خاص، و ایشان را دستگیر می‌کنند و در بازبینی بدنی از آنها ادوات و آلات غیرمتعارف مثلاً آره، دسته کلید با تعداد غیرمتعارف و یا شاه کلید و یا کلید سوهان خورده و ویژه سرقت و یا پیچ گوشتی و نیز میله سرکچ ویژه باز کردن قفل‌های اتومبیل و یا قیچی قفل‌بر و انبردست خاص و ... کشف می‌کنند و اتفاقاً پس از اینکه ایشان را به مرجع قضایی معرفی می‌کنند طبق مقررات ۲۴ ساعته تحت نظری متهمان و دستور مقام قضایی مبنی بر استعلام سوابق متهم یا متهمان مذکور، مشخص می‌شود که ایشان دارای سوابق متعدد از جمله سرقت می‌باشند و اغلب ایشان تحت عنوان جرم تهیه وسیله ارتکاب جرم سرقت (اگر انفرادی باشند با عنوان تهیه وسیله ارتکاب جرم و اگر دو نفر و بیشتر باشند با عنوان مشارکت در تهیه وسیله ارتکاب جرم) مورد تعقیب قرار می‌گیرند.

اما در مورد معاونت در جرم مذکور، به نظر می‌رسد معاونت در مورد جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم، قابل تحقق نمی‌باشد؛ زیرا این جرم، جرمی مستقل است. پس اگر فرد ثالثی غیر از مباشر یا مباشران (شریکان) نسبت به تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم اقدام کند از دو حال خارج نیست:

حالت نخست- یا این اقدام با تبانی با مرتکب یا مرتکبان بوده است و بین تهیه‌کننده و سازنده آن وسیله و مرتکب یا مرتکبان، وحدت قصد و تقدم یا اقتران زمانی بین رفتار او و مرتکب یا مرتکبان وجود داشته است، که در این حالت، سازنده و یا تهیه‌کننده مذکور، مرتکب معاونت در جرم شده است و مجازات او بر طبق بند ب ماده ۱۲۶ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ (یعنی «هرکس وسایل ارتکاب جرم را بسازد یا تهیه کند یا طریق ارتکاب جرم را به مرتکب ارائه دهد.») و نیز ماده ۱۲۷ همان قانون تعیین خواهد شد.

حالت دوم- یا اقدام سازنده و تهیه‌کننده وسیله جرم، بدون تبانی با مرتکب یا مرتکبان بوده است و بین تهیه‌کننده و سازنده آن وسیله و مرتکب یا مرتکبان، وحدت قصد و تقدم یا اقتران زمانی بین رفتار او و مرتکب یا مرتکبان وجود نداشته است، که در این حالت، معاونت تحقق نیافته، بلکه جرم مستقل موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات) واقع شده است.

با توضیح فوق مشخص می‌گردد که بنابر آموزه‌های اصولی، بین مواد ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ و ماده ۱۲۶ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ تعارض واقعی وجود ندارد، بلکه تعارض ظاهری و از نوع تخصص (نه تخصیص) وجود دارد؛ یعنی موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا. (تعزیرات) نسبت به ماده ۱۲۶ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ خروج تخصصی یا موضوعی دارد (مرادی، ۱۳۹۷، ص ۳۲۱).

همسو با تحلیل فوق، برخی نویسندگان می‌نگارند: «قانون‌گذار در این ماده برای معاونت در جرم به وسیله تهیه وسیله جرم، مجازات تعیین نکرده است و به مواردی اشاره دارد که کسی برای ارتکاب جرمی در آینده توسط خودش ابزار ارتکاب جرم تهیه می‌کند و یا می‌سازد و در این صورت این فرد به صرف انجام چنین جرمی صرف‌نظر از اینکه در آینده مرتکب جرمی شود یا نه، قابل کیفر است» (میرمحمدصادقی، ۱۳۷۹، ص ۳۱۴). البته این نظر از این جهت قابل انتقاد است که هدف از وضع این مقرره فقط این مورد که کسی برای ارتکاب جرمی در آینده توسط خودش ابزار ارتکاب جرم تهیه می‌کند و یا می‌سازد، نمی‌باشد و چه بسا فردی غیر از کسی که قصد استفاده از آن وسیله را برای ارتکاب جرم دارد، برای او بدون تبانی و وحدت قصد، وسیله یا کلید بسازد، اما بنابر علم اجمالی بداند که فرد سفارش‌دهنده، از آن وسیله برای ارتکاب جرم استفاده خواهد کرد، مانند سفارش شاه کلید توسط سارق سابقه‌دار و حرفه‌ای به سازنده عالم به سابقه وی.

۲-۳. تأثیر نتیجه در جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم

با توجه و دقت در منطوق ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ که مقرر می‌دارد: «هرکس عالماً عامداً برای ارتکاب جرمی اقدام به ساخت کلید یا تغییر آن نماید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد، یا تهیه کند به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد» درک خواهیم کرد که نتیجه مدنظر سازنده و یا کسی که قصد دارد از آن وسایل در راستای ارتکاب جرم استفاده کند، تأثیری در تحقق این جرم ندارد. به عبارت بهتر، این جرم جرمی مطلق است. بنابراین در فرضی که فرد ثالثی غیر از فردی که ادوات و وسایل خاص ارتکاب جرم از او توسط عوامل انتظامی کشف شده است، وسیله را ساخته و یا تهیه کرده است، استفاده یا عدم استفاده از آن وسایل توسط فرد حامل ادوات، در صورتی که ثابت شود قرار بوده از آن برای ارتکاب جرم استفاده شود، تأثیری در مسؤلیت سازنده و یا تهیه‌کننده ندارد و تحت عنوان تهیه وسیله ارتکاب جرم، تحت تعقیب قرار خواهد گرفت.

بنابر توضیح فوق، اینکه برخی نویسندگان، جرم مذکور در ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ را از مصادیق جرائم ناقص یا خاتمه‌نیافته تلقی کرده‌اند و می‌نگارند که «... با وقوع جرم اصلی، توجیهی برای استناد به آن وجود ندارد. در واقع، در صورت عدم وقوع جرم اصلی، رفتار سازنده یا تهیه‌کننده وسیله، جرم خاص محسوب می‌شود و با ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی قابل مجازات است» (آقایی‌نیا و رستمی، ۱۳۹۷، ص ۲۶۰)، قابل انتقاد است؛ زیرا اولاً اینکه نویسندگان مزبور قائل به این نظر هستند که با وقوع جرم اصلی، توجیهی برای استناد به آن وجود ندارد، به نظر ما نقیض این نظر وجود دارد و این نظر لاقط در برخی موارد که فرد ثالثی برای کسی که قصد ارتکاب جرمی را دارد وسیله ارتکاب جرم را می‌سازد و تهیه می‌کند، صحیح به نظر نمی‌رسد. برای مثال، نگارنده در برخی پرونده‌های مرتبط با سرقت، در مقام رسیدگی شاهد بوده است که متهم پس از ارتکاب جرم تام سرقت و سپس دستگیری و در مرحله تحقیقات اظهار می‌دارد که اتهام را قبول دارم و در پاسخ به این سؤال که فلان وسیله ارتکاب جرم مثلاً شاه‌کلید را از کجا تهیه کردی؟ اظهار می‌دارد که از آقای الف، و اتفاقاً در تحقیقات پلیسی مشخص می‌گردد فرد سازنده شاه‌کلید، نسبت به این امر شهرت دارد؛ که در این فرض وی تحت عنوان تهیه وسیله ارتکاب جرم سرقت، مورد تعقیب واقع می‌شود و امکان دارد اقدامش معاونت تلقی نگردد؛ زیرا معاونت نیاز به احراز وحدت قصد دارد که

چهبسا در برخی موارد احراز نشود یا در واقع اساساً وحدت قصدی بین تهیه‌کننده و مرتکب وجود نداشته باشد. البته اگر بین سازنده و مرتکب، وحدت قصد وجود داشته باشد آقای الف تحت عنوان معاونت در جرم ارتكابی مورد تعقیب واقع می‌شود، که توضیح آن پیشتر از نظر گذشت. ثانیاً و مهم‌تر اینکه به نظر می‌رسد اساساً ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) را از مصادیق جرائم ناقص یا خاتمه‌نیافته تلقی نمودن و قائل به این مطلب بودن که در صورت عدم وقوع جرم اصلی، رفتار سازنده یا تهیه‌کننده وسیله، جرم خاص محسوب می‌شود، صحیح نباشد؛ زیرا جرائم ناتمام مانند شروع به جرم، جرم محال و جرم عقیم در مرحله سوم از مسیر رفتار مجرمانه (شروع به عملیات اجرایی جرم) مصداق می‌یابد، در حالی که جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات)، در مرحله دوم از مسیر رفتار مجرمانه (تهیه مقدمات ارتکاب رفتار مجرمانه) مصداق می‌یابد و به عنوان جرم تام جرم‌انگاری شده است و همان‌طور که پیشتر تبیین نمودیم، بنابر مطلق بودن این جرم، نتیجه جرم اصلی تأثیری در مسؤولیت سازنده و یا تهیه‌کننده وسیله ارتکاب جرم ندارد. بنابراین بدون توجه به عدم وقوع جرم اصلی، با احراز رکن روانی جرم مذکور، جرم تام ساخت و تهیه وسیله ارتکاب جرم تحقق یافته است.

برای مثال فرض کنید کسی یک دسته کلید ۵۰ عددی تهیه کرده است و ساعت سه بامداد کنار یک آپارتمان که مالکان آن به سفر رفته‌اند توسط عوامل انتظامی دستگیر می‌شود و طبق استعلام مشخص می‌گردد که وی سابقه‌دار هم می‌باشد. این فرد بنابر امارات و قرائن موجود در این وضعیت، اتهامش تهیه وسیله ارتکاب جرم سرقت است و صحیح نیست بگوییم چون جرم اصلی مدنظر وی (یعنی سرقت) تحقق نیافته است پس این عنوان اتهامی (موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا- تعزیرات) از مصادیق جرائم ناتمام است، بلکه جرم تام ساخت کلید و تهیه وسیله ارتکاب جرم تحقق یافته است.

۲-۴. تهیه وسیله ارتکاب جرم و احکام تعدد

اداره کل حقوقی قوه قضاییه در مورد این جرم و احکام تعدد، در نظریه مشورتی شماره ۷/۱۳۶۶ مورخ ۱۳۸۹/۳/۱۱ بیان داشته است: «هر کسی با استفاده از آلات و ادوات موضوع ماده ۶۶۴ قانون تعزیرات، مرتکب عمل مجرمانه‌ای شود تحت دو عنوان جزایی قابل تعقیب کیفری است و از این حیث موضوع، مشمول مقررات تعدد مادی جرم

خواهد بود...» و در نظریه‌ای دیگر به شماره ۷/۲۲۰۵ مورخ ۱۳۹۰/۴/۵ برخلاف نظریه قبلی بیان نموده است که «... از آنجا که در فرض استعلام، تهیه وسایل مذکور توسط یک نفر و برای ارتکاب سرقت و در واقع جرائم ارتكابی، بعضی مقدمه بعض دیگر بوده و یا از لوازم آن به‌شمار می‌آید، لذا مورد از موارد تعدد معنوی بوده و مجازات جرمی داده می‌شود که کیفر آن اشد است.» که هر دو نظریه فوق قابل انتقاد هستند.

اشاره به تعدد معنوی در نظریه اخیر، در فرضی که رفتارهای ارتكابی متعدد هستند و این تعدد (معنوی) فقط ناظر به رفتار واحد می‌باشد، صحیح به‌نظر نمی‌رسد؛ زیرا می‌توان گفت که اگر ساخت وسیله یا تهیه آن، لازمه یا مقدمه منطقی جرم باشد مانند تهیه کلید برای سرقت یا رایانه برای ارتکاب جعل، در آن صورت مرتکب به مجازات جرم اصلی محکوم خواهد شد و اعمال مقررات تعدد جرم، محملی ندارد (آقایی‌نیا و رستمی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۹). پس اگر مرتکب جرم از وسیله ساختگی استفاده کند مستوجب تعدد مجازات نخواهد بود هر چند خودش وسیله را ساخته باشد؛ زیرا جرم موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات)، مقدمه ارتکاب جرم اصلی است. البته اگر تهیه وسیله، جرم خاص و مستقلی باشد بر طبق همان قانون عمل می‌شود مانند بند ب ماده ۶۴۰ و مواد ۶۲۴، ۷۰۲ و ۷۰۷ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ (زراعت، ۱۳۹۲، صص ۲۵۴-۲۵۳). بنابراین نظریه شماره ۷/۱۳۶۶ مورخ ۱۳۸۹/۳/۱۱ اداره حقوقی و همچنین نظر برخی نویسندگان که قائل به این نظر هستند که «تهیه وسیله ارتکاب جرم و انجام دادن سرقت به وسیله آن، مشمول عنوان تعدد مادی است» (حبیب‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۳۶) نیز قابل انتقاد است.

ضمناً در برخی موارد که رفتار سازنده و یا تهیه‌کننده، متعدد باشد (تعدد مادی) جمع مجازات‌ها نسبت به وی اعمال می‌شود. برای مثال، فردی به کلیدساز سفارش شاه کلید می‌دهد و ضمناً از او می‌خواهد که نحوه استفاده از کلت کمری‌ای که خود تهیه کرده است را برای قتل دیگری، به او آموزش دهد. سازنده شاه کلید نیز علاوه بر ساختن ابزار مدنظر، نحوه کار با کلت کمری در راستای قتل دیگری را به او آموزش می‌دهد، که در اینجا فرد سازنده و راهنما، هم مرتکب جرم مستقل موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) و هم مرتکب معاونت موضوع ماده ۱۲۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ شده است، (البته با احراز وحدت قصد) و جمع مجازات‌ها نسبت به وی اعمال خواهد شد.

یکی از صاحب‌نظران با لحاظ مقررات تعدد جرم، می‌نگارد: «چنانچه شخص سازنده

یا تهیه کننده وسیله، آن را به قصد تسهیل ارتکاب جرم در اختیار دیگری قرار دهد و آن دیگری در عمل جرم مورد نظر را انجام دهد، در این مورد، رفتار مرتکب تعدد معنوی است و همزمان وی به اتهام جرم خاص موضوع ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی و معاونت موضوع بند ب ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی قابل تعقیب است که در این صورت مجازات اشد تعیین می‌گردد» (گلدوزیان، ۱۳۸۷، ص ۵۲۴). برخی نویسندگان در نقد این نظر می‌نگارند: «به نظر می‌رسد در این حالت، رفتار سازنده یا تهیه کننده وسیله، معاونت در جرم بوده و ارتباطی با ماده ۶۶۴ قانون مذکور ندارد؛ زیرا ماده مذکور از مصادیق جرائم خاتمه نیافته است که با وقوع جرم اصلی، توجیهی برای استناد به آن وجود ندارد. در واقع، در صورت عدم وقوع جرم اصلی، رفتار سازنده یا تهیه کننده وسیله، جرم خاص محسوب می‌شود و با ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی قابل مجازات است و با تحقق جرم مقصود، مقررات معاونت اعمال می‌گردد» (آقایی‌نیا و رستمی، ۱۳۹۷، ص ۲۶۰).

به نظر ما، هر دو نظر فوق قابل انتقاد است، با این توضیح که در مورد نظر اول پیشتر توضیح داده شد که معیار تحقق معاونت، احراز وحدت قصد است. پس اگر سازنده یا تهیه کننده وسیله جرم، با تبانی و وحدت قصد با مرتکب، وقوع جرم را تسهیل کند ولو با تهیه ابزار جرم، در این حالت، سازنده و یا تهیه کننده که با قصد تسهیل گری آن وسیله را ساخته یا تهیه کرده است صرفاً تحت عنوان معاونت در آن جرم مورد تعقیب قرار می‌گیرد؛ اما اگر وحدت قصد مذکور احراز نگردد صرفاً تحت عنوان جرم خاص تهیه وسیله ارتکاب جرم مورد تعقیب قرار می‌گیرد.

در مورد نظر دوم نیز اولاً همان طور که پیشتر توضیح داد شد، در زمره جرائم خاتمه نیافته دانستن جرم تهیه وسیله ارتکاب جرم، صحیح به نظر نمی‌رسد و مصداق و مورد عینی و نیز استدلال مرتبط با آن را ذکر نمودیم. ثانیاً منوط کردن اعمال مقررات معاونت به تحقق جرم مقصود مرتکب، صحیح به نظر نمی‌رسد؛ زیرا چه بسا با تحقق جرم مقصود، برای قاضی تحقیق احراز گردد که تبانی و وحدت قصدی بین سازنده و یا تهیه کننده وسیله و مرتکب جرم وجود نداشته است که در این حالت، سازنده و یا تهیه کننده مذکور، تحت عنوان مجرمانه تهیه وسیله ارتکاب جرم تحت تعقیب و مورد تحقیق واقع می‌شود.

۲-۵. کشف اسلحه و برخی ادوات ممنوعه

از موارد مبتلابه که مراجع انتظامی و قضایی با آن سروکار دارند، بعضاً کشف اسلحه اعم از سرد و گرم و نیز گاز اشک‌آور و برخی ادوات ممنوعه دیگر از برخی کسان است. قبل از بیان حکم ادوات فوق، تعریف و تبیین عناصر اسلحه، خالی از فایده نیست.

یکی از صاحب‌نظران با استناد به علم ابداعی‌اش - عناصرشناسی - در تبیین عناصرشناسی اسلحه می‌نگارد: «عناصر آن از قرار زیر است: اول - آلات و ادوات قابل استفاده در جنگ و دفاع و منازعه و جدال برای ایراد جرح یا نقص عضو یا قتل نفس مانند چاقو، شمشیر، تفنگ، نیزه، بمب و غیره. پس مشتم و لگد، سگ درنده و تله شکار آدمی اسلحه نیست. دوم - عادتاً در مقاصد مذکور به کار می‌رود. پس میخ یا اسید اسلحه نیست، هرچند سلاح بالعرض است». همان نویسنده اضافه می‌کند که «در فقه تعریفی از سلاح نشده لکن متعرض بیع سلاح به دشمن شده است. در جرم تشهیر سلاح باید هر دو عنصر مذکور وجود داشته باشد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲، صص ۷۴-۷۳).

صرف حمل اسلحه سرد ساده (در مقابل سلاح سرد جنگی) در قوانین ایران جرم نیست و حتی در قالب تهیه وسیله ارتکاب جرم نیز قابل تعقیب نیست، مگر موارد مذکور در ماده واحده قانون الحاق دو تبصره به ماده ۶۱۷ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۹۶/۹/۲۲، که آن هم در قالب جرم مستقل قابل تعقیب است. در تبصره ۱ قانون مذکور مقرر شده است: «حمل قمه، شمشیر، قداره و پنجه‌بوکس در صورتی که به‌منظور درگیری فیزیکی و ضرب و جرح انجام شود جرم محسوب و مرتکب به حداقل مجازات مقرر در این ماده محکوم می‌گردد...».

درخصوص حمل گاز اشک‌آور نیز بر طبق بند ۱۲ قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز مصوب ۱۳۹۰، حامل این سلاح به‌عنوان جرم مستقل تحت تعقیب واقع می‌شود.

درخصوص سلاح سرد جنگی، سلاح شکاری، سلاح گرم و نیز شوکر، مواد منفجره و یا شیمیایی بر طبق مواد ۶ و ۱۲ قانون اخیرالذکر، حامل این نوع وسایل تحت شرایطی به‌عنوان جرم مستقل تحت تعقیب واقع می‌شود. تشهیر سلاح هم که در فقه بیان شده است، بر طبق ماده ۶۱۷ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ (یعنی تظاهر و یا قدرت‌نمایی با چاقو و یا هر نوع اسلحه دیگر) جرمی مستقل است.

نتیجه

ساخت یا تهیه وسیله ارتکاب جرم، مرتبط با مرحله تهیه مقدمات ارتکاب جرم است که در ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵، به عنوان جرم تام مورد جرم‌انگاری واقع شده است و در این مقاله به تحلیل آن پرداخته و به برآمدهای زیر نائل گشتیم.

رفتار مدنظر در این جرم، از نوع فعل است و مصادیق آن رفتار عبارت است از: ساخت کلید یا تغییر آن و یا ساختن و یا تهیه هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم که توسط افراد به صورت انفرادی در قالب مباشرت و شراکت قابل تحقق است و رکن مادی جرم مزبور در قالب معاونت قابل تحقق نیست؛ زیرا آنچه به عنوان معاونت در جرم مطرح است اینجا به صورت جرم تام مورد تقنین واقع شده است. معیار تحقق معاونت، احراز وحدت قصد است. پس اگر سازنده یا تهیه‌کننده وسیله جرم، با تبانی و وحدت قصد با مرتکب، وقوع جرم را تسهیل کند ولو با تهیه ابزار جرم، در این حالت، سازنده و یا تهیه‌کننده که با قصد تسهیل‌گری آن وسیله را ساخته یا تهیه کرده است صرفاً تحت عنوان معاونت در آن جرم مورد تعقیب قرار می‌گیرد، اما اگر وحدت قصد مذکور احراز نگردد صرفاً تحت عنوان جرم خاص تهیه وسیله ارتکاب جرم مورد تعقیب قرار می‌گیرد.

موضوع جرم مذکور ساخت کلید یا تغییر آن و یا ساختن و یا تهیه هر نوع وسیله‌ای - بنابر وجه تمثیلی - برای ارتکاب جرم است و نتیجه مدنظر سازنده و یا کسی که قصد دارد از آن وسایل در راستای ارتکاب جرم استفاده کند، تأثیری در تحقق این جرم ندارد و به عبارت بهتر، این جرم جرمی مطلق و نیز تام است.

اساساً ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) را از مصادیق جرائم ناقص تلقی نمودن و قائل به این مطلب بودن که در صورت عدم وقوع جرم اصلی، رفتار سازنده یا تهیه‌کننده وسیله، جرم خاص محسوب می‌شود، صحیح به نظر نمی‌رسد؛ زیرا جرائم ناتمام، در مرحله شروع به عملیات اجرایی جرم مصداق می‌یابند، در حالی که جرم تهیه و یا ساخت وسیله ارتکاب جرم موضوع ماده ۶۶۴ قانون مذکور، در مرحله تهیه مقدمات ارتکاب رفتار مجرمانه مصداق می‌یابد و به عنوان جرم تام جرم‌انگاری شده است و بنابر مطلق بودن این جرم، نتیجه جرم اصلی تأثیری در مسؤلیت سازنده و یا تهیه‌کننده وسیله ارتکاب جرم ندارد. بنابراین بدون توجه به عدم وقوع جرم اصلی، با احراز رکن روانی جرم مذکور، جرم تام ساخت و تهیه وسیله ارتکاب جرم تحقق یافته است.

احراز قصد مجرمانه و اثبات رکن روانی این جرم توسط مقام قضایی رسیدگی‌کننده،

ضروری به نظر می‌رسد. لذا صرف همراه داشتن وسیله‌ای که می‌تواند برای ارتکاب جرم هم استفاده شود جرم نیست، بلکه چنانچه ثابت شود متهم عالماً و عامداً آن وسیله را به منظور ارتکاب جرم تهیه کرده است، جرم دانسته شده است.

اطلاق ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) شامل همه جرائم است و مختص به سرقت نیست. بین ماده ۶۶۴ قانون یادشده و ماده ۱۲۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ تعارض ظاهری و از نوع تخصص وجود دارد؛ یعنی موضوع ماده ۶۶۴ نسبت به ماده ۱۲۶ خروج تخصصی یا موضوعی دارد.

اگر مرتکب جرم از وسیله ساختگی که خود ساخته، استفاده کند مستوجب تعدد مجازات نخواهد بود هرچند خودش وسیله را ساخته باشد؛ زیرا جرم موضوع ماده ۶۶۴ ق.م.ا (تعزیرات) مقدمه ارتکاب جرم اصلی است. البته اگر تهیه وسیله، جرم خاص و مستقلی باشد بر طبق همان قانون عمل می‌شود و در برخی موارد که رفتار سازنده و یا تهیه‌کننده، متعدد باشد (تعدد مادی) جمع مجازات‌ها نسبت به وی اعمال می‌شود. صرف حمل اسلحه سرد ساده در قوانین ایران جرم نیست و حتی در قالب تهیه وسیله ارتکاب جرم نیز قابل تعقیب نیست، مگر موارد مذکور در ماده واحده قانون الحاق دو تبصره به ماده ۶۱۷ ق.م.ا (تعزیرات) مصوب ۱۳۹۶، که آن هم در قالب جرم مستقل قابل تعقیب است. در خصوص حمل گاز اشک‌آور، سلاح سرد جنگی، سلاح شکاری، سلاح گرم و نیز شوکر، مواد منفجره و یا شیمیایی نیز بر طبق قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز مصوب ۱۳۹۰، حامل این ادوات، به‌عنوان جرم مستقل با شرایطی تحت تعقیب واقع می‌شود. تظاهر و یا قدرت‌نمایی با چاقو و یا هر نوع اسلحه دیگر نیز جرمی مستقل است.

فهرست منابع

۱. آقای‌نیا، حسین و رستمی، هادی؛ حقوق کیفری اختصاصی، جرائم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۷.
۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ فرهنگ عناصرشناسی حقوق مدنی - حقوق جزا، انتشارات گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۳. حبیب‌زاده، محمدجعفر؛ حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه اموال)، انتشارات سمت، چاپ ششم، ۱۳۸۸.
۴. زراعت، عباس؛ شرح مختصر قانون مجازات اسلامی، ج ۲، انتشارات ققنوس، چاپ اول، ۱۳۹۲.
۵. گلدوزیان، ایرج؛ حقوق جزای اختصاصی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۷.
۶. مرادی، امیر؛ اصول فقه، انتشارات دوراندیشان، چاپ بیست و دوم، ۱۳۹۷.
۷. میرمحمدصادقی، حسین؛ حقوق کیفری اختصاصی ۲، جرائم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، چاپ هفتم، ۱۳۷۹.
8. <http://j.ijri.ir> (بانک داده آرای پژوهشگاه قوه قضاییه).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

**Criminal Analysis of Making or Providing Means for Commitment
of Crime under Iran Penal Law**

Naser Ghasemi*

Amir Moradi**

Received: 19/10/2018

Accepted: 17/12/2018

Abstract

Article 664 of the Twenty-first Chapter of the Tazirat Act of 1996 for theft and theft of unauthorized property stipulates that whoever intentionally constructs or modifies a key to commit a crime, or makes any means of committing a crime, or fails to do so shall be punished by the penalties provided for in that article. There are a number of questions raised in this context, at least some of which have not been adequately explained and answered in the discourse of Iranian law and academics, including Does the article merely refer to the crime of robbery or the crime in general? Is it a condition for the offender to use the device? Does anyone mean a third party, or a perpetrator who intended to commit a crime and who made the device, or does it include both? Is this crime an absolute crime or a conditional crime? Is it a complete crime or an incomplete one? Is it a mere material crime or should its psychological component be verified by the investigating judge? The purpose of this article is to provide a judicial description of the making or preparation of such criminal offense and to provide an analytical answer to these questions based on Iran penal law with a systematic look at the relevant legal theories and judicial practice, and in cases where we do not have proper analysis or information in such sources, we provide our analytical opinion based on our own judicial experience and analysis.

Keywords: *Preparation for Commitment of a Crime, Theft, Making or Procuring the Means for Commitment of a Crime, Aid and Abet in an Offense.*

* Assistant Professor at University of Judicial Sciences and Administrative Services.
dr.nagh@yahoo.com

** Ph.D in Criminal Law and Criminology at Science and Research Branch of Islamic Azad University.
dr.moradi9913@yahoo.com